

Білецька В.В.

аспірантка,

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ КУЛЬТУРА ТА ЦИВІЛІЗАЦІЯ У ІНТЕРПРЕТАЦІЇ І. МІРЧУКА

Мало хто знає, що західноукраїнський філософ у діаспорі І.Мірчук, який став відомим завдяки дослідженням впливу національного характеру на становлення та розвиток філософської думки, розробляв проблеми коеволуції людини та природи, культури і цивілізації у модерному світі.

Загалом питання співвідношення культури та цивілізації у філософії не нове. В історії філософської думки склалися декілька підходів до їх розуміння. Спочатку ці поняття розглядалися як синоніми. Ще філософи-просвітники наполягали на тому, що тільки розвинена культура породжує цивілізацію, а цивілізація відповідно служить показником культурної розвиненості і спроможності. Але поступово поняття цивілізації почало розглядатися лише як матеріальний бік культури, пов'язаний із високим ступенем оволодіння природою. Культура ж сприймалася як внутрішнє духовне надбання людини. Стало зрозуміло, що матеріальні речі, техніка самі по собі нейтральні. Їх вплив на суспільство зумовлений лише тим, як вони використовуються і в чиїх руках знаходяться. Ці поняття ще більше розходяться із розвитком бурхливих суспільних процесів та швидкого матеріального розвитку. Цивілізація стає синонімом урбанізації, технізації, вважається, що вона спрямована на створення ідеального законослухняного громадянина. Цей підхід знаходимо у О. Шпенглера у його праці «Занепад Європи». Подібних поглядів дотримується і І. Мірчук у праці «Призначення нації» [1]. Але головна його заслуга у контексті досліджуваної проблеми полягає у тому, що він не обмежуючись лише простою констатацією відмінностей між цими поняттями показує роль української нації у гармонізації елементів культури і цивілізації.

Тому метою розвідки є встановлення співвідношення між поняттями культура та цивілізація у розумінні І. Мірчука та з'ясування ролі української нації у загальноісторичному процесі.

Термін «культура» на думку І. Мірчука з'являється тоді, коли людство переходить від привласнюючих форм господарств до відтворюючих, оскільки цей термін латинського походження («коло», «колере», «колтум») і пов'язаний із обробіткою землі. З розвитком духовного життя мимоволі починається змагання людини з навколишнім середовищем, бо вона прагне не піддаватись без опору силам природи, а навпаки - поставити їх на службу власним потребам. Таким чином, визначає філософ, відбувається повільний, але впевнений перехід культури у цивілізацію. Але, зауважує він далі, і культура і цивілізація мають спільну основу - джерело їх походження тяжка фізична праця [1, с. 148].

Значення цивілізації за І. Мірчуком полягає у тому, що людина яка нерозривно пов'язана із законами природи і свідома цього, намагається силою волі та розуму розірвати цей зв'язок і перейти до панування над нею. Прагнення до опанування природи філософ називає провідною ознакою кожної цивілізації. Її початок там, де починається роздвоєння між людиною і світом, що її оточує, яке поступово переходить у ворожнечу. Але оскільки панування над природою неможливе без знання її законів, то сила цивілізації проявляється не лише у практиці, а також у теоретичних дослідженнях для визначення основ буття. Однак цивілізація, що спричиняє роздвоєння між людиною і природою, відмежування від первісного почуття єдності із всесвітом не є найвищим ступенем розвитку людського духу, оскільки в подальшому він не може існувати без культури [1, с. 149].

Значення культури на думку І. Мірчука полягає у тому, що вона звільняє людину зі стану цього відокремлення і спрямовує її на бажання бути у взаємозв'язку із всесвітом. Людина при цьому не відчуває себе лише елементом природи, здобутки цивілізації їй не чужі, але вона здатна не підпадати повністю під їх вплив. Єднання з навколишнім світом відбувається лише на підставі розуміння його законів. Дотримуючись цих законів людина приходять до переконання, що всесвіт - це не випадкова цілісність, без внутрішнього порядку, що це не хаос поодиноких явищ, а що світ - це свого роду індивідуальність, у якій кожна людина повинна знайти відповідне місце.

Отож цивілізацію І. Мірчук розуміє під аспектом сили, перемоги, що виключає світ почуттів, і тим самим ідею любові, бо кожна любов тим особлива, що в основу вона кладе цінності, а не силу. Ідея любові характеризує не лише відношення людини до людини, вона стосується також і системи «людина-природа». Кожен, хто дійсно любить природу, той не хоче над нею панувати, підкоряти її собі. На місці цих відносин має бути сформоване «інтимне відношення мого «Я» до природи», з якою людина становить одне ціле. І саме той момент, говорить І. Мірчук, можна вважати за «видимий знак геніальної творчості», оскільки людина розуміє своє становище як частини Всесвіту, індивідуальність якої є рівночасно мірилом її власної сили значення. Саме у такому почутті єдності, у цій злуці лежить джерело справжньої культури [1, с. 150].

Як приклад відсутності цієї гармонії І. Мірчук називає більшовицький режим, характерними рисами якого були занедбання культури на користь цивілізації, розгляд явищ природи під кутом зору використання її для цілей держави. Філософ вже тоді передбачив неминучу загибель цього режиму. Бо коли розум використовується однобічно, лише для боротьби з природою, для використання усіх її багатств і сил, коли свідомо виключається увесь світ почуттів, що становить основу людського життя та його цінність, коли людина, яка хотіла свої психічні та фізичні сили розвинути відповідно до загальноісторичного ритму змушена поступатися перед терором всевладної партії фактом стає духовне зубожіння такого суспільства. У ньому немає місця любові до батьків, до інших членів суспільства, відсутні ідеали Добра і Краси у особистих та політичних відносинах. У суспільно-політичному житті

повторюється така сама модель, що характеризує ставлення людини до природи. У обох випадках не важко побачити ті самі засоби підпорядкування собі іншої індивідуальності. Так само як цивілізація для опанування природи йде шляхом зовнішнього і внутрішнього насильства, так само і політика, що спирається на подібні методи прямує до тієї мети, що й цивілізація, бо в основі їх лежить жадоба до влади і панування. Більшовицьке виховання, наголошує І. Мірчук, ставило собі за мету створити «технічну людину» («гомо технікус»), яка озброєна найновішими знаннями і сповнена творчої ініціативи, була б спроможна, у межах колективної праці, опанувати природу і використати до найширших кордонів її багатства та сили. Але у межах механізованого життя відсутні індивідуальності, є лише типи: «герої праці», тобто люди-машини, що сумлінно виконують свої трудові функції, і навіть здатні, завдяки механічності, дійти до надзвичайних результатів (наприклад Стаханов). Однак цілковите занедбання культурного чинника - через повне виключення емоціональних елементів привели більшовицьку дійсність до занепаду [1, с. 150]. Трагізм більшовицького експерименту, на думку І. Мірчука, полягав у хибному вирішенні філософського питання співвідношення людини і природи, культури та цивілізації. Одночасно філософ зауважує, що подібна ситуація спостерігається і в західній півкулі. А тому, щоб уникнути катастрофи необхідно радикально змінити напрямок взаємодії у системі «людина-природа». За І. Мірчуком, провідна роль у послабленні цього протистояння, синтезі людини і навколишнього середовища, що є «категоричним імперативом» для цілого людства, належить Україні. Філософ переконаний, що ця месіаністична ідея здатна підняти український народ до ролі вирішального чинника у загальноісторичному процесі [2, с. 181]. Відновити порушену рівновагу між внутрішнім та зовнішнім світом можна, вважає І. Мірчук, у межах нації, яка повністю не підпадала під цивілізаторський вплив міста і у своїй культурній творчості зберегла цей органічний зв'язок. Україну він називає «останнім клаптиком Європи, на якому може ще вдатися спроба урегулювання цієї затьяжної кризи у межах західної культури» [1, с. 152].

В українському народі дух коеволюції був живий ще з епохи трипільської культури, що започаткувала формування однієї з провідних рис світогляду українців - антеїзму - глибокої спорідненості із землею [3, с. 229]. В українській літературі проблема співвідношення людини і природи постала у творчості Лесі Українки, зокрема у «Лісовій пісні» [1, с. 152]. Спробу увійти у ближчий контакт зі світом природи, репрезентованим Мавкою, робить Лукаш, але під впливом цивілізаторських настанов матері змінює характер своїх дій.

Таким чином, для гармонійного розвитку суспільства, включаючи політичну, громадську, культурну сферу необхідне поєднання цивілізаційного та культурного аспекту. Думки І. Мірчука, висловлені ним у середині ХХ століття, набули майже пророчого змісту, адже проблема взаємодії людини і природи на сьогодні так і не отримала свого остаточного вирішення.

Список використаних джерел:

1. Мірчук І. Призначення нації / І. Мірчук // Основа. - 1993. - № 23 (1). - С. 148-152.

2. Мірчук І. Про слов'янську філософію. Спроба характеристики [пер.з пол. С.Іваник] / І. Мірчук // *Депієпіє XXV*. - 2011. - № 2. - С. 177-193.
3. Мірчук І. Світогляд українського народу. Спроба характеристики / І. Мірчук. - Прага: Накладом Українського вільного університету у Празі, 1942. - С. 225-243.